

Зміст та вектори міжнародного співробітництва територіальних громад

*М. В. Прокопів*¹

Опубліковано	Секція	УДК
11.11.2024	Економіка	352.07:339.9

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14185345>

Анотація. У статті досліджено зміст та вектори міжнародного співробітництва територіальних громад України в умовах глобалізації, євроінтеграції та протистояння воєнній агресії рф. Проаналізовано основні форми та моделі співпраці, зокрема участь громад у євро регіонах, побратимських відносинах і спільних проектах у сферах економіки, освіти, культури та інфраструктури. Розкрито вплив економічних, соціальних і культурних факторів на ефективність міжнародної взаємодії. Особливу увагу приділено трансформації пріоритетів унаслідок збройної агресії, що обумовила переорієнтацію на безпекову співпрацю, відновлення інфраструктури та гуманітарну підтримку.

У статті підкреслюється, що міжнародне співробітництво відіграє ключову роль у відновленні та сталому розвитку громад, забезпечуючи доступ до фінансових, технологічних і людських ресурсів. Використання досвіду країн ЄС сприяє адаптації кращих практик управління, а участь у європейських програмах зміцнює інтеграцію України в міжнародний простір. Обґрунтовані у статті наукові положення та рекомендації можуть бути використані для формування державної політики у сфері підтримки місцевого самоврядування та його міжнародної активності, зокрема у післявоєнний період.

Ключові слова: міжнародне співробітництво, територіальні громади, євроінтеграція, децентралізація, економічний розвиток, відновлення громад.

Content and vectors of international cooperation of territorial communities

Abstract. International cooperation of territorial communities of Ukraine is becoming particularly relevant in the current conditions, as the state, while resisting the armed aggression of the Russian Federation, is simultaneously actively integrating into the European space. Globalization processes, accompanied by decentralization and the strengthening of local self-government, create new opportunities for community development, expanding their horizons of interaction with international partners.

Under decentralization, territorial communities have gained more powers to independently determine their strategic priorities and development directions. This approach opens up broad prospects for cooperation with foreign partners, attracting investments, and implementing joint projects in various fields, ranging from economics and infrastructure to culture and education. Such cooperation not only improves the living standards of local residents but also strengthens Ukraine's international image.

¹ аспірант кафедри менеджменту і міжнародного підприємництва Навчально-науковий інститут економіки і менеджменту, Національний університет «Львівська політехніка» <https://orcid.org/0009-0008-5586-2149>

The article explores the essence and vectors of international cooperation of territorial communities in Ukraine under the conditions of globalization, European integration, and resistance to the armed aggression of the Russian Federation. The main forms and models of cooperation are analyzed, including community participation in Euroregions, twinning relationships, and joint projects in the fields of economy, education, culture, and infrastructure. The impact of economic, social, and cultural factors on the effectiveness of international interaction is revealed. Special attention is paid to the transformation of priorities due to the armed aggression, which has led to a shift towards security cooperation, infrastructure restoration, and humanitarian support.

The article emphasizes that international cooperation plays a key role in the recovery and sustainable development of communities, providing access to financial, technological, and human resources. The use of the experience of EU countries facilitates the adaptation of best governance practices, while participation in European programs strengthens Ukraine's integration into the international space. The conclusions of the article can be used to shape state policy in the field of supporting local self-government and its international activities, particularly in the post-war period.

Keywords: international cooperation, territorial communities, European integration, decentralization, economic development, community recovery.

Вступ

Міжнародне співробітництво територіальних громад України набуває особливої актуальності в сучасних умовах, коли держава, перебуваючи в стані протистояння збройній агресії РФ, одночасно активно інтегрується в європейський простір. Глобалізаційні процеси, що супроводжуються децентралізацією та зміцненням ролі місцевого самоврядування, створюють нові можливості для розвитку громад, розширюючи горизонти їхньої взаємодії з міжнародними партнерами.

В умовах децентралізації територіальні громади отримали більше повноважень для самостійного визначення своїх стратегічних пріоритетів і напрямів розвитку. Такий підхід відкриває перед ними широкі перспективи для співпраці з іноземними партнерами, залучення інвестицій та впровадження спільних проєктів у різних сферах: від економіки та інфраструктури до культури й освіти. Зазначена співпраця сприяє не лише підвищенню рівня життя місцевих жителів, але й зміцненню міжнародного іміджу України.

У цьому контексті дослідження змісту та векторів міжнародного співробітництва територіальних громад є надзвичайно важливим, адже дозволяє не лише окреслити основні форми та моделі взаємодії, але й оцінити вплив зовнішніх і внутрішніх чинників на їхній розвиток. Особливого значення набуває аналіз пріоритетів міжнародної співпраці в післявоєнний період, коли відновлення та розбудова громад стануть ключовими завданнями.

Тему розвитку територіальних громад у своїх дослідженнях порушували такі науковці: Абрамова І., Гавкалова Н., Сиромолот Е., Грицишен Д., Євсюкова О., Ігнат О., Коротенко Д., Курінний Є., Хохуляк О. та інші.

Мета цього дослідження полягає у визначенні теоретичних засад, основних чинників та перспектив розвитку міжнародного співробітництва територіальних громад України з урахуванням сучасних викликів та стратегічних цілей держави.

Результати

Міжнародне співробітництво територіальних громад визначається як комплекс взаємопов'язаних дій, спрямованих на встановлення та розвиток партнерських відносин між громадами різних країн. Таке співробітництво охоплює широкий спектр напрямів, включаючи економічну, соціальну, культурну та екологічну сфери. Основою цих взаємин

є принципи взаємоповаги, рівноправності та спільної вигоди, що сприяє зміцненню міжнародної солідарності та обміну досвідом.

Сутність міжнародного співробітництва розкривається через призму кількох теоретичних підходів. З точки зору інституціонального підходу, розглядається як форма міждержавної взаємодії на місцевому рівні, що спирається на нормативно-правову базу та міжнародні угоди. У рамках функціонального підходу акцентується увага на практичних аспектах співпраці, які виявляються у реалізації спільних проєктів, обміні технологіями та залученні інвестицій. Глобалістичний підхід розглядає це явище як частину загального процесу інтеграції територіальних громад у світову економічну та соціальну системи [1].

Зазначені підходи дозволяють комплексно оцінити роль міжнародного співробітництва у забезпеченні сталого розвитку територіальних громад, враховуючи специфіку сучасних викликів, зокрема наслідки воєнної агресії РФ. Така співпраця стає ключовим інструментом для відновлення та зміцнення економічного потенціалу громад, водночас сприяючи розширенню горизонтів їхнього розвитку через інтеграцію в міжнародні мережі партнерства.

Роль територіальних громад у розвитку міжнародних відносин є ключовою в умовах сучасного світового порядку, де поєднання децентралізації, національного суверенітету, євроінтеграційних прагнень та процесів глобалізації вимагає узгодженого підходу. Замість протиставлення зазначених явищ, їхній синергетичний ефект забезпечує більш ефективне використання ресурсів і можливостей громад для зміцнення міжнародного співробітництва.

Децентралізація, що є основою сучасного управління територіями, дозволяє громадам самостійно визначати пріоритети та напрями розвитку. Такий процес не лише сприяє підвищенню ефективності управління на місцевому рівні, а й створює підґрунтя для активної участі громад у міжнародних відносинах. Водночас, він не порушує принципів національного суверенітету, оскільки кожна громада діє в межах визначених державою правил і під її координацією [2].

Євроінтеграційні прагнення України відкривають нові можливості для територіальних громад через доступ до програм транскордонного співробітництва, інструментів фінансової підтримки ЄС та мереж партнерств із європейськими громадами. У цьому контексті громади стають активними учасниками євроінтеграційних процесів, просуваючи демократичні цінності, економічну стабільність та інноваційний розвиток на місцевому рівні [3]. Процеси глобалізації, які часто розглядаються як виклик для локальної ідентичності, навпаки, за умов правильної координації, дозволяють громадам ефективно інтегруватися у світову економічну систему, зберігаючи при цьому свою унікальність. Громади отримують можливість брати участь у міжнародних форумах, укладати партнерські угоди, залучати іноземні інвестиції та впроваджувати передові технології.

Таким чином, територіальні громади виступають не лише як основні бенефіціари міжнародного співробітництва, але й як активні суб'єкти формування нового, багаторівневого підходу до міжнародних відносин, що ґрунтується на поєднанні локальних ініціатив із глобальними цілями. Такий підхід забезпечує баланс між прагненням до самостійності та відповідальністю за інтеграцію у спільний європейський і світовий простір.

Регулювання міжнародного співробітництва територіальних громад в Україні базується на комплексі нормативно-правових актів, які забезпечують правові підстави для їхньої взаємодії з іноземними партнерами. Основу правового поля становить Конституція України, яка закріплює принципи місцевого самоврядування, їхню автономність у вирішенні питань місцевого значення та можливість співпраці з іноземними суб'єктами.

Ключовим документом є Закон України "Про місцеве самоврядування в Україні" [4], який визначає правові, організаційні та фінансові основи діяльності органів місцевого самоврядування, включаючи право громад здійснювати міжнародну діяльність. Зазначений закон встановлює, що територіальні громади мають право укладати угоди про співпрацю з іноземними партнерами, а також брати участь у міжнародних програмах і проєктах.

Важливу роль відіграє Закон України "Про транскордонне співробітництво" [5], який регулює відносини між територіальними громадами, що розташовані поблизу державного кордону, і їхніми партнерами з сусідніх держав. Закон визначає механізми створення єврорегіонів, фінансування спільних проєктів та організації заходів, спрямованих на зміцнення транскордонної співпраці.

Не менш важливим є Закон України "Про міжнародні договори України" [6], який встановлює правові засади укладення, виконання та припинення міжнародних угод, включаючи ті, що стосуються діяльності територіальних громад. Закон забезпечує відповідність міжнародних ініціатив на місцевому рівні загальнонаціональним інтересам та зобов'язанням України.

Регулювання міжнародного співробітництва також відображене у нормах бюджетного та податкового законодавства, які створюють фінансові передумови для реалізації спільних проєктів із закордонними партнерами. Зокрема, Бюджетний кодекс України передбачає можливість залучення коштів з міжнародних джерел для фінансування проєктів місцевого значення.

На міжнародному рівні основою для співпраці виступають численні угоди між Україною та Європейським Союзом, зокрема Угода про асоціацію, яка стимулює активну участь територіальних громад у європейських програмах, таких як Interreg та Horizon Europe [7].

Співпраця в рамках єврорегіонів є однією з найефективніших форм міжнародного співробітництва територіальних громад, що сприяє розвитку транскордонних зв'язків. Єврорегіони створюються на основі домовленостей між громадами, розташованими по обидва боки державного кордону, з метою розв'язання спільних соціально-економічних проблем, поліпшення екологічної ситуації, розвитку транспортної інфраструктури та культурного обміну [8]. Зазначена форма співпраці дозволяє не лише зміцнювати добросусідські відносини, а й залучати фінансування з європейських фондів, що є особливо актуальним для відновлення прикордонних регіонів України, постраждалих внаслідок воєнної агресії РФ.

Іншою поширеною формою міжнародної взаємодії є побратимство між містами, яке дозволяє налагоджувати тісні контакти між муніципалітетами різних країн. Такий механізм слугує ефективним інструментом обміну досвідом у сферах місцевого самоврядування, громадської участі та управління інфраструктурними проєктами. Побратимські зв'язки часто стають основою для реалізації культурних, освітніх і туристичних ініціатив, що сприяють зміцненню взаєморозуміння між народами та популяризації української культури за кордоном [9]. У сучасних умовах такі відносини також виконують важливу роль у просуванні інтересів України на міжнародній арені.

Спільні проєкти у сфері економіки, освіти, культури та інфраструктури є ще одним важливим інструментом міжнародного співробітництва територіальних громад. Завдяки таким ініціативам громади мають можливість впроваджувати інноваційні технології, підвищувати якість місцевих послуг і розвивати людський капітал. Наприклад, проєкти у сфері освіти сприяють академічному обміну та підготовці фахівців, які здатні працювати в умовах глобальної економіки. Економічна співпраця забезпечує доступ до нових ринків і джерел фінансування, тоді як культурні проєкти допомагають зберігати й популяризувати національну спадщину. Особливої ваги

набувають інфраструктурні ініціативи, які сприяють модернізації місцевої економіки та створенню комфортних умов для життя громадян.

Розмаїття форм і моделей міжнародного співробітництва територіальних громад свідчить про високий потенціал такої взаємодії для зміцнення місцевого самоврядування та інтеграції в глобальні процеси. Однак ефективність цієї співпраці значною мірою залежить від впливу зовнішніх і внутрішніх чинників, що визначають її динаміку та пріоритети. У цьому контексті особливого значення набуває аналіз економічних, соціальних, культурних і геополітичних умов, які формують вектори розвитку міжнародної взаємодії, дозволяючи громадам гнучко реагувати на виклики та використовувати нові можливості для свого зростання.

Аналіз факторів, що впливають на міжнародне співробітництво територіальних громад, дозволяє виявити ключові умови, які формують ефективність цієї взаємодії. Економічні, соціальні та культурні фактори відіграють вирішальну роль у забезпеченні сталого розвитку громад, визначаючи їхню конкурентоспроможність на міжнародній арені. Кожна з цих груп охоплює широкий спектр аспектів, що характеризують потенціал громади до залучення партнерів, реалізації спільних проєктів та зміцнення міжкультурних зв'язків. У таблиці 1 наведено конкретні фактори, їхній зміст і вплив на міжнародну взаємодію громад.

Таблиця 1

Економічні, соціальні та культурні фактори міжнародного співробітництва територіальних громад

Група фактору	Фактор	Пояснення змісту	Вплив на міжнародне співробітництво
Економічні	Рівень економічного розвитку	Відображає загальний економічний стан громади, її інфраструктуру та виробничий потенціал.	Сприяє залученню іноземних партнерів для розвитку інфраструктурних проєктів.
	Залучення іноземних інвестицій	Обсяг інвестицій, отриманих від закордонних партнерів, які сприяють модернізації місцевої економіки.	Підвищує конкурентоспроможність громади на міжнародній арені.
	Доступ до фінансових ресурсів	Можливість залучення міжнародних грантів і субсидій для розвитку громад.	Забезпечує фінансування проєктів у сфері інфраструктури, соціальних і культурних ініціатив.
	Інноваційний потенціал	Рівень впровадження новітніх технологій у виробництві та управлінні громадою.	Підвищує привабливість громади для технологічних партнерств і спільних проєктів.
Соціальні	Соціальна згуртованість	Рівень інтеграції різних соціальних груп у громаді, наявність	Сприяє формуванню позитивного іміджу громади як стабільного партнера.

		громадської активності.	
	Рівень освіти	Освітній рівень населення, доступ до навчальних ресурсів та програм професійного розвитку.	Розширює можливості для співпраці в галузі освіти та науки.
	Демографічна ситуація	Рівень народжуваності, міграційні процеси, наявність трудових ресурсів.	Впливає на спроможність громади залучати та утримувати іноземних партнерів.
	Соціальна інфраструктура	Розвиненість закладів охорони здоров'я, освіти, соціального захисту.	Сприяє підвищенню якості життя, що приваблює іноземних інвесторів та партнерів.
Культурні	Культурна спадщина	Збереженість історичних пам'яток, місцевих традицій та особливостей культури.	Стимулює культурний обмін та формує унікальну ідентичність громади.
	Міжнародні культурні ініціативи	Організація міжнародних фестивалів, виставок, обмінів тощо.	Сприяє встановленню довготривалих культурних зв'язків.
	Туристичний потенціал	Наявність природних, архітектурних та історичних об'єктів, привабливих для туристів.	Підвищує зацікавленість іноземних партнерів у розвитку туризму.
	Культурно-освітні проекти	Співпраця з міжнародними освітніми установами, організація мовних курсів.	Поглиблює міжкультурне розуміння та зміцнює міжнародні відносини на освітньому рівні.

Укладено автором за [2; 3; 8; 10]

Зазначені фактори впливають на здатність територіальних громад адаптуватися до умов глобалізації, забезпечуючи їхню інтеграцію у міжнародний простір. Кожен з них відіграє роль у зміцненні міжнародних зв'язків, сприяючи соціально-економічному та культурному зростанню.

Воєнна агресія рф спричинила кардинальні зміни у пріоритетах міжнародного співробітництва територіальних громад України. Нові реалії вимагають адаптації існуючих підходів до взаємодії з іноземними партнерами, зосереджуючи зусилля на безпеці, відновленні та посиленні міжнародної підтримки. У запропонованій схемі (рис. 1) відображено основні напрямки трансформації пріоритетів, що ілюструють еволюцію стратегічних цілей і завдань у сучасних умовах.

Зміна акценту на безпекову співпрацю

- Розширення партнерств у сфері цивільної оборони та кризового управління
- Пошук міжнародних партнерів для відновлення критичної інфраструктури

Посилення економічної співпраці для відновлення громад

- Залучення іноземних інвестицій для відновлення виробничих потужностей
- Спільна розробка програм економічного зростання з міжнародними

Акцент на гуманітарну допомогу та соціальну підтримку

- Координація з міжнародними організаціями для надання гуманітарної допомоги
- Реалізація програм підтримки внутрішньо переміщених осіб у співпраці з закордонними партнерами

Розвиток культурної дипломатії

- Популяризація української культури за кордоном як елемента інформаційної боротьби
- Організація культурних обмінів для зміцнення міжнародної підтримки

Інтеграція у європейські та глобальні програми

- Активізація участі у програмах ЄС, таких як Interreg, Horizon Europe, з фокусом на відновлення та розвиток
- Пошук нових форматів співпраці у рамках міжнародних організацій

Розвиток інновацій та технологій

- Створення умов для впровадження новітніх технологій у відбудові громад
- Залучення міжнародного досвіду у цифровій трансформації

Укріплення міжнародного іміджу

- Використання міжнародного співробітництва для демонстрації стійкості та потенціалу українських громад
- Формування довгострокових стратегічних партнерств на основі спільних цінностей

Рис. 1 Трансформація пріоритетів міжнародного співробітництва територіальних громад України в умовах воєнної агресії РФ

Укладено автором за [1; 3; 10-12]

З огляду на трансформацію пріоритетів, міжнародне співробітництво територіальних громад набуває нових стратегічних вимірів. Водночас, така співпраця приносить не лише численні переваги, але й висуває певні виклики, що вимагають адекватних відповідей та адаптивних рішень. Аналіз цих аспектів дозволяє глибше зрозуміти, як міжнародна співпраця сприяє розвитку громад, а також виявити перешкоди, які потрібно подолати для забезпечення її стійкості та ефективності.

Міжнародне співробітництво територіальних громад значною мірою сприяє посиленню їхнього економічного потенціалу. Участь у транскордонних програмах, інтеграція в міжнародні проекти та розширення економічних зв'язків створюють додаткові можливості для зростання місцевих бюджетів, розвитку підприємництва та модернізації інфраструктури. Завдяки таким ініціативам громади можуть покращувати власну економічну спроможність і відігравати більш значущу роль у загальнонаціональному економічному просторі.

Залучення іноземних інвестицій і грантів є ще одним важливим аспектом, що відкривається через міжнародну співпрацю. Міжнародні фінансові установи, урядові та неурядові організації надають значні ресурси для реалізації інфраструктурних, соціальних і культурних проектів. Залучення таких коштів дозволяє громадам здійснювати масштабні ініціативи, які б були неможливі виключно за рахунок внутрішніх ресурсів. Окрім цього, успішне використання грантових програм підвищує довіру міжнародних партнерів і стимулює подальшу співпрацю.

Водночас міжнародне співробітництво стикається з низкою проблем правового та організаційного характеру. Недосконалість нормативно-правової бази, складність бюрократичних процедур і недостатній рівень координації між різними рівнями влади можуть стримувати ефективність співпраці. Крім того, громади часто стикаються з браком кваліфікованих фахівців, які мають необхідні знання та навички для роботи в міжнародних проектах. Вирішення цих проблем потребує системного підходу, що дозволить забезпечити максимальну ефективність від участі в міжнародних ініціативах.

Перспективи розвитку міжнародного співробітництва територіальних громад України є надзвичайно важливими у контексті сучасних викликів та стратегічних цілей держави. Одним із ключових напрямків є інтеграція до європейських програм співробітництва, таких як Interreg, Horizon Europe, LIFE та інші [7]. Участь у цих програмах відкриває громадам доступ до передових практик управління, технологічних інновацій і значних фінансових ресурсів. Завдяки цьому громади мають можливість розвивати інфраструктуру, впроваджувати екологічно сталий розвиток і розвивати людський капітал.

Використання досвіду країн ЄС у розвитку громад є не менш важливим аспектом. Європейські громади демонструють високий рівень самоврядування, ефективності у використанні ресурсів та впровадженні інноваційних підходів до місцевого управління. Залучення такого досвіду дозволяє українським громадам адаптувати найкращі практики до власних умов, зокрема у сферах енергозбереження, екологічного управління, цифрової трансформації та розвитку соціальних послуг. Обмін досвідом також сприяє зміцненню міжнародних зв'язків і формуванню довготривалих партнерств.

Окрему роль міжнародне співробітництво відіграє у відновленні та розбудові територіальних громад після війни. У період відбудови міжнародна підтримка стає критично важливою для реалізації масштабних інфраструктурних проєктів, відновлення соціальних послуг і забезпечення економічної стабільності. Спільні зусилля з міжнародними партнерами сприятимуть ефективній реконструкції, модернізації та підвищенню якості життя в громадах. Такий підхід стане основою для сталого розвитку у майбутньому, забезпечуючи інтеграцію українських територій у загальноєвропейський простір.

Висновки

Міжнародне співробітництво територіальних громад України виступає важливим інструментом у досягненні сталого розвитку, зміцненні економічного потенціалу та підвищенні якості життя населення. Аналіз основних форм і моделей такої взаємодії свідчить про те, що громади активно використовують можливості, які надають європейські та глобальні програми, що дозволяє їм інтегруватися в міжнародний простір і зміцнювати свої позиції на світовій арені.

Війна, розв'язана РФ, значно вплинула на пріоритети міжнародного співробітництва, змусивши громади зосередитися на питаннях безпеки, відновлення інфраструктури та гуманітарної підтримки. Водночас, цей період став каталізатором для розширення партнерств і залучення міжнародних ресурсів, що сприяє посиленню економічної стійкості та соціальної згуртованості.

Переваги міжнародного співробітництва очевидні: це не лише доступ до фінансових ресурсів та інновацій, але й можливість обміну досвідом, зміцнення культурних зв'язків і підвищення міжнародного іміджу громад. Однак, виклики правового та організаційного характеру, зокрема недосконалість нормативно-правової бази та брак спеціалістів, потребують негайного вирішення для забезпечення більшої ефективності міжнародної взаємодії.

Перспективи розвитку міжнародного співробітництва пов'язані з інтеграцією до європейських програм, адаптацією кращих практик країн ЄС та активною участю у відбудові післявоєнної України. Міжнародна взаємодія не лише сприятиме відновленню громад, але й стане фундаментом для їхнього сталого зростання, забезпечуючи гідне майбутнє в умовах європейської інтеграції та глобальної співпраці.

Список використаних джерел

1. Коротенко, Д. О. (2024). Формування дієвих механізмів публічного регулювання діяльності громади. <https://nuczu.edu.ua/images/topmenu/science/spetsializovani-vcheni-rady/02.05.03/disKorotenko.pdf>
2. Ігнат, О. В. (2023). Розвиток управлінського інструментарію підтримки співробітництва територіальних громад в умовах децентралізації. https://ir.nmu.org.ua/bitstream/handle/123456789/165545/%D0%86%D0%B3%D0%BD%D0%B0%D1%82_291123-pdfA.pdf?sequence=1
3. Stohova, O. V., & Pankratova, V. O. (2024). Розвиток місцевого самоврядування в Україні в умовах євроінтеграції. Baltija Publishing. https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/95495/3/Stohova_local_governme nt.pdf
4. Верховна Рада України. (1997). Про місцеве самоврядування в Україні (Закон № 280/97-ВР від 21 травня 1997 р.). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр>
5. Верховна Рада України. (2004). Про транскордонне співробітництво (Закон № 1861-IV від 24 червня 2004 р.). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1861-15>
6. Верховна Рада України. (2004). Про міжнародні договори України (Закон № 1906-IV від 29 червня 2004 р.). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1906-15>
7. Грицишен, Д. О., & Абрамова, І. В. (2024). Формування та реалізації фінансових механізмів ЄС щодо сталого розвитку сільських громад. Таврійський науковий вісник. Серія: Економіка, (20), 67-78. <http://www.tnv-econom.ksauniv.ks.ua/index.php/journal/article/download/515/482>
8. Vaskiv, S. Розвиток інституційних форм транскордонного співробітництва України в умовах євроінтеграції. Формування ринкової економіки в Україні, (51). <http://publications.lnu.edu.ua/collections/index.php/economics/article/viewFile/4463/4921>
9. Гавкалова, Н. Л., & Сиромолот, Е. А. (2024). Рушійні сили та процеси відновлення розвитку міських територій. http://repository.hneu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/32784/1/Gavkalova_Syromolot_Tezy.pdf
10. Хохуляк, О. (2023). Стратегічний аналіз просторової диференціації територіальних громад України. Просторовий розвиток, (6), 368-378. <http://spd.knuba.edu.ua/article/download/295440/288310>
11. Євсюкова, О. В. (2023). Відновлення та розвиток територіальних громад в Україні: проблематика та процесуальна специфіка. http://ra.stateandregions.zp.ua/archive/4_2023/19.pdf
12. Курінний, Є. В. (2023). Нагальні правові проблеми державної політики України в умовах активної фази військової агресії. <https://er.dduvs.edu.ua/bitstream/123456789/11396/1/80.pdf>